

NOVUM

36

NIEUWSBRIEF

Historisch Documentatiecentrum voor het
Nederlands Protestantisme (1800-heden)

■ Colofon

Novum 36, december 2017

Een uitgave van het
Historisch Documentatiecentrum voor het
Nederlands Protestantisme (1800-heden)
Vrije Universiteit Amsterdam
ISSN: 2352-1082

Adres

Hoofdgebouw Vrije Universiteit Amsterdam
Kamer IE-45
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam

Stichting ter ondersteuning van het HDC

IBAN: NL86 INGB 0001 1680 01

(t) 020 59 85271
(e) w.j.berkelaar@vu.nl
(i) <http://hdc.vu.nl>
(twitter) @hdcvu

Afbeeldingen omslag

Tj. Baarda (1932-2017) emeritus-hoogleraar Nieuwe Testament aan de
Vrije Universiteit.

Foto: W. Koops Amstelveen 2016.

Het Historisch

Documentatiecentrum heeft een druk en geslaagd jaar achter de rug. Zoals uit deze *Novum* blijkt zijn er bijna maandelijks bijeenkomsten belegd die door vele honderden belangstellenden zijn bijgewoond, zijn publicaties vervaardigd, onderzoeken afgerond, proefschriften op basis van HDC-materiaal voltooid, nieuwe onderzoeken aangevat en andere voortgezet. We hadden kleine expert meetings, maar ook grote bijeenkomsten, symposia met presentaties van jonge onderzoekers, maar ook met oud-bewindslieden op het podium. En dit alles geschiedde met een personeelsbestand van nog geen 2 fte. U begrijpt: dat is haast niet te doen. Het is dan ook goed om hier dank uit te spreken aan oud-HDC-medewerkers, die sinds 2015 niet meer op het centrum werkzaam zijn, maar met hand- en spandiensten in hun vrije tijd het HDC helpen om te blijven functioneren als voordien. En die dank geldt ook u, die met uw aanwezigheid, aanmoediging en financiële steun blijkt heeft gegeven van waardering voor wat het HDC vermocht.

Het HDC heeft in 2015 van het College van Bestuur een financiering ontvangen voor drie jaar. Omdat deze termijn nu afloopt, is in augustus een overzicht van

de activiteiten en een nieuwe planning ingediend, met verzoek om voortgezette financiering. Daarbij is wel aangetekend dat, om het HDC op dezelfde wijze te laten blijven functioneren, zo niet kan worden voortgegaan: of de situatie van voor 2015 moest worden hersteld, waarbij het HDC weer zijn eigen collectie kan beheren met de bijbehorende archivaris en medewerkers (die ook werkzaamheden verrichtten die de huidige staf nu moet uitvoeren), dan wel het HDC in zijn huidige constellatie diende meer personeel te krijgen. Beide opties zijn niet gehonoreerd. Toen in de maand daarop directeur George Harinck het aanbod kreeg om een nieuw en internationaal onderzoekscentrum voor het neocalvinisme te gaan leiden aan de Theologische Universiteit te Kampen is hij daar daarom op ingegaan. Per 1 januari 2018 zal hij het directeurschap van het HDC neerleggen (hij blijft hoogleraar voor de geschiedenis van het neocalvinisme aan de VU) en in Kampen aan de slag gaan, met een uitdagend perspectief. Harinck geeft 32 jaar bij het HDC gewerkt en dankt iedereen die met ontmoeting en wetenschappelijke bijdragen, collegiale en financiële steun deel heeft gehad aan deze prachtige tijd. Het waren jaren waarin onder leiding van George Puchinger, Jan de Bruijn en hemzelf, de archiefwerving, de fondswerving, het onderzoek, de congressen en de

presentaties inzake de geschiedenis van het Nederlandse protestantisme mochten groeien en bloeien.

Wat er voor het HDC in het verschiet ligt, is tijdens het gereed maken van deze nieuwsbrief nog niet bekend, maar uw donaties worden uiteraard op prijs gesteld. Zoals gebruikelijk is de laatste handeling na twaalf maanden werk de toezending van deze nieuwsbrief met het jaarboek, ditmaal over protestantse kerkmuziek. U hartelijk dankend voor uw steun, wensen we u heil en zegen toe voor 2018.

■ PROMOTIE ANNE SCHIPPER

Op 10 januari 2017 promoveerde Anne Schipper aan de VU op het proefschrift *Een geknevelde volksopvoeder. C. Rijnsdorp en de culturele verheffing van het calvinistisch volksdeel: strategie en leiderschap*. Promotor was George Harinck, copromotor Hijme Stoffels.

C. Rijnsdorp (1894-1982) was een bekend christelijk literator, literatuurcriticus en essayist, die in de jaren dertig naam maakte met de roman *Koningskinderen*. Hij was onder meer redacteur van de christelijke literaire tijdschriften *Opwaartsche Wegen* en *Ontmoeting*. Hij was vaste medewerker van dagblad *De Rotterdammer* en later van *Trouw*. In 1964 won hij de Literaire Critiekprijs van de Maatschappij

der Nederlandse Letterkunde en in 1965 werd de autodidact Rijnsdorp eredoctor van de VU. Anne Schipper putte voor dit onderzoek zeer veel uit de archieven van C. Rijnsdorp en zijn vriend P.J. Risseeuw, beide berustend in de HDC-collectie.

■ NATIONALE BIJENKOMST ODERWIJSPACIFICATIE

In 2017 was het honderd jaar geleden dat artikel 23 in de grondwet werd opgenomen. Die legde de volledige gelijkberechtiging van bijzonder en openbaar onderwijs vast. Daarmee kwam een einde aan de schoolstrijd. Om die belangrijke gebeurtenis te herdenken organiseerden het Historisch Documentatiecentrum, CNV-onderwijs, Verus en UnieNzv op 23 januari 2017 een nationale bijeenkomst over een eeuw onderwijspacificatie. Voor de organiserende instellingen had historicus Wim de Jong op het HDC gedurende twee jaar een studie verricht naar de vraag: van wie is de christelijke school. Dat resulteerde in het boek *Heer en meester. Vrijheid van onderwijs 1917-2017*, dat op deze bijeenkomst werd aangeboden aan minister van Onderwijs Jet Bussemaker. De voordrachten (van onder meer HDC-directeur George Harinck over de vrijheid van onderwijs en het primaat van de samenleving) werden gevolgd door

een forumgesprek met de oud-ministers en -staatssecretarissen van Onderwijs Marja van Bijsterveldt, Wim Deetman, Loek Hermans, Jos van Kemenade, Tineke Netelenbos en Maria van der Hoeven. Zij gingen onder leiding van HDC-medewerker Wim Berkelaar in op de vraag hoe onder hun bewind de vrijheid van onderwijs vorm had gekregen. Dat er zoveel oud-bewindslieden van Onderwijs aan tafel zaten, mag een unicum heten. Geen wonder dan ook dat het Auditorium van de Vrije Universiteit, waar de bijeenkomst werd gehouden, gevuld was.

■ PROTESTANTSE KERKEN EN APARTHEID

Op 10 februari 2017 werd op de VU een nieuw deel in de Passage reeks van het HDC gepresenteerd: *‘Maar we wisten ons door de Heer geroepen’*. *Kerk en apartheid in transnationaal perspectief* (Uitgeverij Verloren, Hilversum). De HDC-bijeenkomst werd georganiseerd in samenwerking met het Zuid-Afrika Huis. Het besef dat het apartheidbeleid niet deugde, kwam binnen de protestantse Nederlandse kerken niet bij iedereen op hetzelfde moment en was sterk afhankelijk van de theologische en sociale samenstelling van de kerkelijke kring. In deze bundel wordt nagegaan hoe kerken, christelijke organisaties en politiek

geëngageerde gelovigen het politieke regime van apartheid door de kruisbestuiving van hun internationale netwerken ter discussie stelden of juist legitimeerden en steunden. De artikelen in deze bundel zijn van de hand van Caspar Dullemond, Yara van 't Groenewout, George Harinck, Barbara Henkes, James Kennedy, Wouter Marchand, Erica Meijers, Retief Müller, Bernard Slaa en Kees van der Waal. De auteurs introduceerden hun artikelen met een filmische ‘pitch’ en een mondelinge toelichting. Het eerste exemplaar werd aangeboden aan Birgit Meyer, hoogleraar religiewetenschappen aan de Universiteit Utrecht.

■ SYMPOSIUM F.L. RUTGERS

Op 19 maart 2017 was het honderd jaar geleden dat Frederik Lodewijk Rutgers overleed, de eerste hoogleraar kerkrecht aan de Vrije Universiteit, die samen met Kuypers de VU heeft vormgegeven. Het HDC heeft om deze reden, met het Archief- en Documentatiecentrum te Kampen, het Centrum Religie en Recht aan de VU en de Theologische Universiteit Kampen, op 16 maart 2017 in de PThU-zaal een symposium belegd over het kerkrecht van Rutgers, dat grote invloed heeft gehad op verschillende gereformeerde kerkgenootschappen. Het thema van dit symposium

was de verhouding tussen lokale gemeente en bovenlokale kerk. Rutgers ontwikkelde het zogenaamde Doleantie-kerkrecht, waarin het recht van de lokale gemeente een sterker accent kreeg in vergelijking met het vanaf de zestiende eeuw ontwikkelde gereformeerde kerkrecht, met name tegenover de hiërarchische structuur van de Nederlandse Hervormde Kerk. In de loop van de twintigste eeuw is Rutgers' structuur onderwerp van kerkelijk conflicten geweest en soms aangepast. Maar nog steeds geldt zijn constructie als een ijkpunt. Naast aandacht voor Rutgers en de bij zijn kerkrecht behorende ecclesiologie, werd op het symposium zijn gereformeerde kerkstructuur vergeleken met independentistische en episcopaal-hiërarchische visies op de verhouding lokaal en bovenlokaal, en met het privaatrecht. In 2018 verschijnt een bundel met de voordrachten van het symposium, geredigeerd door congresorganisatoren Leon van den Broeke en George Harinck.

■ MEDIAOPTREDENS

Zoals bekend weet het HDC de media goed te bereiken. Ook in 2017 waren Wim Berkelaar, George Harinck en Bart Wallet geregeld te zien en te horen. Bovendien informeren en adviseren ze journalisten die in het werkveld

van het HDC zijn geïnteresseerd en worden ook geregeld door hen geraadpleegd. De HDC'ers zijn in het afgelopen jaar tientallen keren op Radio 1 te horen geweest, en maandelijks verschenen in dag- of weekbladen publicaties van en over hun en hun werk. Te noemen vallen optredens in het VPRO-radioprogramma OVT, de zesdelige zomerserie van Berkelaar op Radio 1 bij de Evangelische Omroep 'Helden op sokkels', over bekende en onbekende standbeelden in Nederland. Veel media-aandacht trok Wallets onthulling dat in 1951 bij de plaatsing van de prinsessen Irene en Margriet in een klas op een lagere school in Baarn de joodse kinderen naar een parallelklas werden overgezet. Daarnaast hebben HDC'ers meegewerkt aan televisieprogramma's over christelijke politiek (in de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen van 2017 trad Berkelaar driemaal op in de driedelige serie 'Bolwerk') en over religie en secularisatie (waar Harinck te zien en te horen was in de EO-documentaire-reeks 'Toen was geloof nog gewoon' en Wallet in de KRO-NCRV-documentaireserie 'Geloof achter de dijken').

■ BOEKPRESENTATIE PETRUS HOFSTEDE DE GROOT

Op 23 mei 2017 presenteerde de kerkhistoricus Jasper Vree, jarenlang verbonden aan de

Faculteit Godgeleerdheid, op een HDC-bijeenkomst zijn boek *Kerk, huis, school en staat. Leven, werk en vriendenkring van P. Hofstede de Groot (1844-1886)*. Met dit boek voltooide Vree zijn onderzoek en publicaties over de Groninger richting. Het begin daarvan was zijn proefschrift *De Groninger godgeleerden* uit 1984, gewijd aan de oorsprong en eerste periode van hun optreden tot 1843. Dit boek is het destijds in het vooruitzicht gestelde vervolg daarop. Tijdens de presentatie spraken Klaas van Berkel, hoogleraar geschiedenis na de Middeleeuwen (over Hofstede de Groot als Gronings hoogleraar), Leon van den Broeke, universitair docent kerkrecht aan zowel de Vrije Universiteit als aan de Theologische Universiteit Kampen (over de vraag of Hofstede de Groot een hervormd dominocraat was) en Fred van Lieburg, hoogleraar religiegeschiedenis aan de Vrije Universiteit, over de vraag of Hofstede de Groot het prototype van Abraham Kuyper was.

■ HDC OP DE HISTORICIDAGEN

In navolging van Duitsland heeft het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap van 24-26 augustus 2017 te Utrecht de eerste Nederlandse Historicidagen belegd. Het initiatief was een groot succes en wordt bezocht door honderden historici en andere belangstellenden.

Het HDC participeerde met twee workshops. Aan de workshop over ‘Kerken en de Indonesische oorlog’ nam oud-HDC-stagiair Marleen van den Berg deel, naast Christiaan Harinck en Bart Lutikhuis van het KITLV en Scott Kannekens. In de workshop ‘Modern antisemitisme en de religiegeschiedenis’ spraken George Harinck, Marcel Poorthuis (Universiteit Tilburg) en Bart Wallet.

■ PACIFICATIE

Op 29 november hield het HDC met het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis en het Katholiek Documentatie Centrum een congres over de Pacificatie van 1917, die op die dag een eeuw geleden beklonken werd op de plek waar het werd gehouden: in de Eerste Kamer aan het Binnenhof. De zaal was afgeladen. Op het congres werd de Pacificatie van diverse kanten belicht, waarbij zowel de voorgeschiedenis en de inhoud van de Pacificatie als de betekenis en de gevolgen ervan aan de orde kwamen. De centrale vraag betrof de historische betekenis van dit iconisch geworden moment in de Nederlandse politieke geschiedenis. De voordrachten verschijnen in het Jaarboek voor de Geschiedenis van het Nederlands Protestantisme, dat eind 2018 verschijnt.

Als wetenschappelijke bijdrage aan het Reformatiejaar 2017 heeft het HDC op 20 en 21 september jl. een internationaal congres belegd onder de titel 'From Reformation to Reformations. On Analogies, Ideals, and Ideas'. De vraag was hoe het aan Luther en het jaar 1517 gekoppelde begrip reformatie werd angewend binnen en in het spreken over verschillende religies en over cultuur in het algemeen. Reformatie was dan vaak een proces, dat moest worden aangepast, bijgewerkt of overgebracht op andere contexten, of een principe, een norm waaraan het heden moest worden afgemeten en een model dat moest worden gevolgd. Na een lezing over de geschiedenis van het concept 'reformatie' door Bart Wallet, werd aandacht besteed aan het vroegmoderne christendom, het jodendom, de oosterse orthodoxie, het neocalvinisme, het modernisme, het katholicisme, het communisme en het hindoeïsme, maar ook in computer games en de staat Israël. De lezingen zullen verschijnen in het Engels bij uitgeverij Brill te Leiden. Tijdens het symposium werd door redacteur Theo van Staaldune het eerste exemplaar van het bij Walburg Pers verschenen boek *De Reformatie. Breuk in de Europese geschiedenis en cultuur* aangeboden aan George Harinck.

Op 14 september 2017 belegde het HDC met het Leerhuis Amsterdam Tenach en Evangelie en de Protestantse Theologische Universiteit (PThU) een volgeboekt symposium over Jacoba van Tongeren (1903-1967). De aanleiding voor dit symposium is het feit dat het in september vijftig jaar geleden was dat zij overleed. Van Tongeren omschreef haar rol als 'vredeswerk in oorlogstijd'. Haar werk in de oorlog en dat van haar verzetskring is recentelijk aan de vergetelheid ontrukkt door de publicatie van het boek *Jacob van Tongeren en de onbekende verzetshelden van Groep 2000 (1940-1945)*, geschreven door Paul van Tongeren en Trudy Admiraal. Na de opening door George Harinck sprak biograaf Paul van Tongeren over zijn tante, gevolgd door Antia Wiersma van het kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis Atria over de rol van vrouwen in het verzet. Wilken Veen, verbonden aan het Leerhuis sprak over Van Tongeren, de kerk en het verzet en Gert van Klinken van de PThU belichtte de vraag wat nu eigenlijk onder verzet werd verstaan. De lezingen verschenen gebundeld in de Ter Lezing-reeks, verkrijgbaar bij het HDC voor tien euro; bezoekers van het symposium zijn hierover geïnformeerd.

■ DE HEIDELBERGSE CATECHISMUS IN
ZUID-AFRIKA

Op 3 oktober 2017 belegde het HDC in samenwerking met het Zuid-Afrika Huis te Amsterdam een expert meeting rondom het proefschrift van Helené van Tonder, *Recollection and Confession: The Heidelberg Catechism as a site of memory in the Dutch Reformed Church, 1862-1963*, waarop zij de dag erna bij George Harinck promoveerde. Als sprekers traden op de hoogleraren Erik de Boer (Theologische Universiteit Kampen), Dolf Britz (Universiteit van de Vrijstaat, Bloemfontein) en tweede promotor Robert Vosloo (Universiteit van Stellenbosch). De lezingen gingen over de Heidelbergse Catechismus als een plaats van herinnering binnen de Nederduitse Gereformeerde Kerk (NGK) in Zuid-Afrika in de periode van 1862 tot 1963. Uitgangspunt van het proefschrift is dat de manier waarop een gemeenschap zich haar belijdenisgeschriften herinnert, een rol speelt in de manier waarop ze haar geloof belijdt en beoefent, alsook de waarde die ze daaraan hecht.

■ MR. H. BOSLEZING DOOR VBK-
DIRECTEUR BERT ENDEDIJK

Sinds 2015 zet het Historisch Documentatiecentrum de traditie van de Mr. H. Boslezing voort.

Deze lezing heeft als thema het boek in de ruimste zin en werd eerder verzorgd door de Stichting Vrienden V.U. Bibliotheek. Op 14 november 2017 sprak Bert Endedijk, sinds 2012 operationeel directeur van Veen Bosch en Keuning, de jaarlijkse lezing uit. Hij was sinds 1980 werkzaam bij uitgeverij Kok, waarvan de laatste 25 jaar als directeur. Hij maakte de vele toehoorders deelgenoot van zijn loopbaan als uitgever, met herinneringen en beelden die zijn reis hebben gekleurd. De wereld van het 'christelijke boek' is in de afgelopen vijftig jaar sterk veranderd en vormt in zekere zin een spiegel van wat er in de wereld van kerk en religie is gebeurd. Endedijk vroeg zich af wat verdween, wat bleef en wat kwam. En hij schetste enkele contouren van de uitgeverij van de toekomst. De toehoorders werden na afloop getraakteerd op de uitgave van zijn lezing, uitgegeven door 'zijn' Veen Bosch en Keuning in samenwerking met het HDC. De lezing en het boekje kunnen als afscheidssaluut worden beschouwd na bijna veertig jaar als uitgever te hebben gediend.

■ PRESENTATIE JAARBOEK NEDERLANDS
PROTESTANTISME IN TEKEN VAN
KERKMUZIEK

Op 7 december 2017 werd het Jaarboek voor de Geschiedenis van het Nederlands Protestantisme na

1800 gepresenteerd in de Lutherse Kerk in Utrecht. Dat staat ditmaal in het teken van protestantse kerkmuziek en vond zijn aanleiding in het reformatieherdenkingsjaar 2017. Kerkhervormer Maarten Luther was zeer muzikaal en oefende aanzienlijke invloed uit op de Nederlandse protestantse kerkmuziek. Terwijl collega-reformator Zwingli muziek uit de erediensten weerde en Calvijn de gemeente alleen ongebeide psalmen liet zingen, liet Luther de rooms-katholieke liturgie overwegend in stand. Luther vond dat muziek een andere manier van Woordverkondiging kon zijn. Hij dichtte en componeerde geestelijke liederen, die zo'n kracht hadden dat ze in veel Nederlandse kerken werden gezongen, ondanks de calvinistische terughoudendheid tegenover liederen die niet rechtstreeks aan de Schrift ontleend waren.

Het Jaarboek bevat artikelen over protestantse kerkmuziek in de negentiende en twintigste eeuw. Naast artikelen over de lutherse kerkmuziektraditie en de herleving daarvan in de twintigste eeuw, is er ook aandacht voor de bredere belangstelling voor kerkmuziek die leidde tot het oecumenische *Liedboek voor de Kerken* van 1973, en voor de totstandkoming van het nieuwe liedboek van 2013.

■ ABRAHAM KUYPER ALS JOURNALIST

Historicus Johan Snel ging zijn tweede jaar in als onderzoeker naar het journalistieke werk van Abraham Kuypers, in samenwerking met de CHE en onder begeleiding van George Harinck en Jan van der Stoep, als filosoof verbonden aan de Christelijke Hogeschool Ede. Snel is verbonden aan de CHE en vrijgesteld om dit proefschrift te schrijven. Kuypers was ruim een halve eeuw – van 1869 tot 1920 – dagelijks als journalist actief. Bij vriend en vijand gold hij zelfs als de leider van het Nederlandse journalistengilde. Kuypers halve eeuw als journalist viel samen met de doorbraak van de journalistiek als zelfstandige professie in de hele westerse wereld – en daarmee gaat dit onderzoek onherroepelijk ook over de rol van de journalistiek in de moderne samenleving überhaupt. Inmiddels is het hoofdstuk over de opkomst van de moderne journalistiek – en Kuypers rol daarin – klaar, en dat over Kuypers 'theorie' van de journalistiek in de maak. Dat zal ook als paper worden gepresenteerd. Het doel is een 'alternatieve biografie' dat heel Kuypers leven omvat, maar dan consequent bezien vanuit het gezichtspunt van de journalistiek. Johan Snel geeft colleges over journalistiek bij de VU-master Journalistiek en specifiek over Kuypers in het kader van een CHE-minor. Over Kuypers als journalist

schreef hij verder voor het Jaarboek Religiejournalistiek. Hij richt zich vooral op de nodige publiciteit in het Kuyperjaar 2020.

■ GESCHIEDENIS VAN HET
REFORMATORISCH DAGBLAD EN HET
NEDERLANDS DAGBLAD

Het afgelopen jaar is het onderzoek van Christoph van den Belt naar de geschiedenis van het *Nederlands Dagblad* (ND) en het *Reformatorisch Dagblad* (RD) goed op gang gekomen. De eerste hoofdstukken staan op papier en hij heeft zijn onderzoek op diverse podia kunnen presenteren. Zo heeft hij een hoofdstuk gepresenteerd aan de kenniskring Journalistiek & Communicatie aan de Christelijke Hogeschool Ede (CHE), heeft hij meegedaan aan een PhD meeting Political History aan de Vrije Universiteit (VU), verzorgde hij een posterpresentatie op de netwerkbijeenkomst van het Dutch Bible Belt Network en gaf hij een workshop op de ZEG-lectoratendag aan de hogeschool Viaa. Ook presenteerde hij het onderzoek ten overstaan van een clubje religiepromovendi ('relprom') van Geschiedenis en Godgeleerdheid aan de VU. Tot slot is de mee leescommissie met betrokkenen van het ND, RD en de CHE in november voor de tweede keer bijeen gekomen om te spreken over het werk van de promovendus.

Maar er is meer dan de 'papieren werkelijkheid' zoals die uit archieven en kranten opdoemt. Van den Belt spreekt geregeld met mensen die een grote rol speelden in de geschiedenis van de twee kranten, onder wie de bekende oud-hoofdredacteuren C.S.L. Janse (*Reformatorisch Dagblad*) en J.P. de Vries (*Nederlands Dagblad*), waardoor hij de wereld van de kranten van binnenuit leert kennen. De komende maanden zal hij veelvuldig in de archieven te vinden zijn, want de deadline voor het volgende hoofdstuk is alweer vastgelegd.

■ DE VRIJE UNIVERSITEIT IN
OORLOGSTIJD

Universiteitshistoricus Ab Flipse, kerkhistoricus Gert van Klinken (PThU), George Harinck en Wim Berkelaar (beiden HDC) leggen de laatste hand aan wat in de wandelgangen het 'plaquetteboek' wordt genoemd. Gepoogd wordt alle namen, die op een oorlogsherdenkings-plaquette op de eerste verdieping van het VU-hoofdgebouw staan, van een beknopte biografische schets te voorzien. Voorts bevat het boek bijdragen over de algemene universitaire herinneringscultuur aan de oorlog, over de totstandkoming van de plaquette en over de voortgaande discussie over het protestantisme in de oorlog aan

de hand van de enkele jaren geleden hernieuwd gevoerde discussie over het optreden van verzetsvrouw Gezina van der Molen, de eerste vrouwelijke hoogleraar aan de Vrije Universiteit en medeoprichter van het dagblad *Trouw*. Het boek verschijnt bij uitgeverij Van Tilt en wordt in april 2018 aan de Vrije Universiteit gepresenteerd, en daarna begin mei ook in samenwerking met het programma 'Open joodse huizen en huizen van verzet' van het Amsterdams 4 en 5 mei comité.

■ CHRISTENDOM EN ANTISEMITISME

Op 7 september werd in Museum Sjoel Elburg de tentoonstelling 'Christendom en antisemitisme. Tweeduizend jaar confrontatie' geopend, die handelt over de opmerkelijke rol van het christendom met betrekking tot het ontstaan en voortbestaan van het antisemitisme gedurende vele eeuwen. Bart Wallet was gastconservator van deze tentoonstelling en schreef ter gelegenheid van de tentoonstelling een gelijknamige publicatie, die door *Trouw* zeer positief werd beoordeeld. De tentoonstelling in Elburg loopt nog tot en met 6 januari 2018.

■ NEDERLANDS-HONGAARSE BETREKKINGEN

Het HDC heeft zo'n 1300 (voornamelijk Nederlandstalige) scans uit verschillende Hongaarse archieven gemaakt die berusten bij het Ráday Levéltár (het Ráday Archief) in Boedapest en nu beschikbaar zijn voor onderzoek. Ruim 1100 zijn afkomstig uit het archief van J. Sebestyén (1884-1950). Verder is het in Boedapest berustende 'archief Katalin Kuyper' (C.M.E. Kuyper) toegevoegd aan de collectie van het HDC (ruim 60 brieven), samen met een paar stukken uit het archief van de Julianaschool aldaar. Ook is er Nederlandstalige correspondentie uit het archief van A. Csekey opgenomen. Al dit archiefmateriaal hangt samen met de intensieve protestantse relaties tussen Nederland en Hongarije gedurende het Interbellum. De stukken zijn samengebracht onder inventarisnummer 1121. Kerkhistoricus Maarten Aalders en HDC-directeur George Harinck bezochten Hongarije in het kader van de Nederlandse connectie. Aalders werd geattendeerd op het borstbeeld van 'Katalin' (Catharina Maria Eunice) Kuyper, de jongste dochter van Abraham Kuyper. Van haar was al bekend dat ze de stichtster was van de Julianaschool in Boedapest maar veel was over haar Hongaarse connecties niet bekend. Aalders heeft na

grondig onderzoek, waarover in het december-nummer van het *Documentatieblad Nederlandse Kerkgeschiedenis* wordt bericht, uitgezocht over welke connecties Catharina Kuyper beschikte en hoe een (lang onvindbaar gebleken) borstbeeld van haar is vervaardigd en weer is opgedoken.

■ ARCHIEVEN EN WEBSITE

De collectie van het HDC is ook het afgelopen jaar weer aangevuld en bewerkt. De hoeveelheid aanvullingen en bewerkingen is te omvangrijk om hier weer te geven. Bij de conservator van de HDC-collectie in de universiteitsbibliotheek Hans Seijlhouwer (hans.seijlhouwer@vu.nl) kunt u informatie hierover verkrijgen.

Archiefmedewerker Dagmare Houniet werkte aan de ordening van het archief van de Stichting ‘Pape-Fonds’. Naast haar verdienen de vaste vrijwillige (archief-) medewerkers vermelding en dank voor hun bijdragen aan de ordening van de HDC-collectie: Maarten J. Aalders (archief Tj. Baarda), Iet Kiel-Hartog (posters een aankondigingen van organisaties binnen de VU), Bert Kraan (familie archief Wolfensberger), Piet Moleveld (archief M.W. Heslinga), Gezien Ridderbos (S.J.P. Goossens, zendingspredikant op Soemba (1896-1971)) en Jasper Verhoogt

(archief H.J. van Eikema Hommes). Joost van Ommen maakte de nieuwe Hongaarse collectie (zie elders in *Novum*) digitaal presentabel en doorzoekbaar. Hij is ook de webmaster van de site van het HDC. Dit jaar ging hij bij de VU met pensioen, maar hij blijft werkzaam voor het HDC. Joan de Roos werkte tot juni 2017 als vrijwilliger, hij voltooide de plaatsingslijst bij de 106 banden met 3.568 foto's van kerkgebouwen gemaakt door J. Wester. Nieuwe inventarissen werden ook gemaakt door vrijwilligers binnen en buiten de VU: H. Bakkerode, J. van den Berg, Lars Binkhorst, J. Erkelens, C. Hafkamp, Len Holstein, Matthijs Hoogenboom, Krijn de Jong, Joost van Ommen, Jan Ridderbos, M.I.J. Ridderbos, D. Riemens, Joan de Roos, J. Sinnema e/v Van der Veen, Wiljan Puttonstein, G. van der Veen, Sarah van Wijk en B. Woelderink.

